

*dr. Iztok Simoniti*

## **Bogovi ne umirajo**

Za katoliško cerkev, ki vedno potrebuje veliko sovražnikov, je tudi 20. stoletje sovražni čas moderne. Cerkev trdi, da je sodobni človek tako povzdignil svobodo, da je z radikalnim sekularizmom izrinil cerkev in religijo iz družbe. Cerkev s takim odnosom do moderne škoduje veri, vernikom in sebi. To je tema eseja, v katerem razmišljam o vlogi posameznika ustvarjalca in naravi človeškega znanja; pa tudi o neuničljivosti idej, še posebno zagovornikov absolutnih vrednot, za katere cilji vedno posvečujejo sredstva.

### **1. Posameznik**

Ustvarjalnost je dejavnost, zaradi katere spreminjamo mnenje o sebi, svetu in kozmosu. Ker se ideje še vedno rojevajo v eni človeški glavi, je posameznik – kot *homo creator* ali *servus dei* – za ustvarjalnost bistven. Cerkev trdi, da zaradi njegove svobodne ustvarjalnosti v zahodnem svetu danes prevladujejo moralni relativizem, individualizem in subjektivizem; zaradi malikovanja svobode človek izgublja življenjski smisel, ki ga zagotavlja samo religija. Prepad med cerkvijo in demokratično družbo zadeva prav položaj posameznika, ki hoče živeti v družbi različnih. Cerkev noče sprejeti človeka takega, kakršen je, hoče ga pregnesti po božji podobi, kot jo vidi sama, in to zaradi čisto sekularnih – posvetnih – potreb.

Pri bistvenih vprašanjih življenja, ki vedno zadevajo posameznika, se nepomirljivost med krščanskimi cerkvami in zahodno svobodo stopnjuje. Prvič, mislim na sklop vprašanj v zvezi s spolnostjo, evtanazijo in smrtno kaznijo. S temi vprašanji se zahodna civilizacija ukvarja od Mojzesa in Homerja sem. Drugič, mislim na vprašanja v zvezi s kloniranjem, poskusi na matičnih celicah in gensko manipulacijo ter na vedno številnejša vprašanja bioetike, kot so sterilizacija, evgenična selekcija s prenatalno diagnostiko, izbira spola in rasnih posebnosti. In tretjič, mislim na vprašanja v zvezi s

splavom, istospolnimi porokami, posvojitvijo otrok, umetnim oplojevanjem neporočenih žensk. Prva tri vprašanja so vsebina klasične, vsa druga pa sodobne humanistike. V humanistiko namreč sodi vse, k čemur človek zaradi svoje ustvarjalnosti seže z mislijo in dejanjem; in "kamor seže z mislijo in dejanjem" pomeni "prostor" (svet), v katerem človek ustvarja duhovne in materialne proizvode. Vsekakor bo problemov, ki bodo posledica človeškega ustvarjanja, vedno več; tako rekoč vsi bodo tudi povezani z vprašanjem svobodnega posameznika v družbi različnih.

## **2. Ustvarjalnost, potrebe, vrednote**

Človek je to, kar duhovnega in materialnega ustvari; njegove iznajdbe – religija, filozofija, umetnost, mitologija in znanost – so le sinonimi za dejavnost, ki jo razume kot nujno za življenje. Ustvarjalnost torej sprožijo potrebe iz resničnega življenja; in resnične potrebe oblikujejo vrednote, ki usmerjajo naše ravnanje v vsakdanjem življenju. Od vrednot (resničnih potreb) je odvisno, ali je ustvarjalnost usmerjena v življenje ali proti njemu; po navadi gre za to, ali podreditev, smrt in sodelovanje z drugim vidimo kot pogoj za svoje življenje. V nevidnem svetu resničnih potreb in vrednot se ustvarja energija za prodor v zunanji svet. Ne vem, ali je človeški nevidni svet večji od vidnega, vem pa, da je človekov nevidni svet hrepenenj, čutenj in hotenj nevaren. Kako zelo je nevaren, kažejo tisti duhovni in materialni izdelki, ki so namenjeni samo človeškemu uničevanju in podrejanju.

Zato ni res, da ustvarjalnost prehiteva sposobnost človeka, da razmisli in se etično opredeli do posledic ustvarjenega. Res je nasprotno; človek, če le zmore, ustvari to, o čemer je dolgo razmišljal in hrepenel ter do česar se je etično opredelil v trenutku, ko je tak – duhovni in materialni – izdelek definiral za potrebnega, pa naj gre za ideje netolerance, kot je monoteizem, jedrsko bombo, ki je namenjena samo uničevanju, ali pa človeški klon, ki ga lahko uporabimo v dobro ali slabo človeku.

Ustvarjalnost torej izhaja iz vrednot, ki jih oblikuje resnično življenje; pri tem je pomembno, ali menimo, da naše potrebe in ustvarjalno energijo organizira Bog ali evolucija. Bog in evolucija namreč delujeta zelo različno; evolucija ohranja življenje z raznovrstnostjo življenjskih oblik, Bog pa ohranja samo tiste, "ki so mu po volji" (Lk 2,1–14). Skratka, vrednote bomo spremenili, če bomo spremenili potrebe; od teh je odvisno, koliko duhovnih in materialnih izdelkov bomo ustvarili proti človeku in naravi. Različnejše bodo potrebe, različnejše bodo vrednote in manj bosta predvidljivi ustvarjalnost posameznika in prihodnost vseh. Pomembnejše od spoznanja, da z

nasiljem ni mogoče doseči enotnosti vrednot, je spoznanje mon(ote)izmov, da so ideje nasilja zelo uresničljive in učinkovite v vsakdanjem življenju.

Demokracija umre, če delovanja tistih, ki so proti svobodi, ne more preprečiti. Kljub različnosti vrednot posameznikov je zahodna svoboda najmanj nepredvidljiva glede tega, kaj bo človek ustvaril proti drugemu človeku in naravi. Za svobodno življenje različnih je torej potrebno vsaj minimalno soglasje posameznikov o vrednotah. Vendar to soglasje sploh ni tako minimalno! Zahodne ustave namreč definirajo zapleteno organizacijo družbe, ki mora omogočiti, da vrednote – pravice in dolžnosti – živimo v vsakdanjem življenju. S tem hočem reči, da demokratična država ne more biti vrednostno nevtralna ali moralno relativistična, temveč da morajo organi države varovati tiste vrednote, ki omogočajo svobodo različnim. Za zahodno svobodo je vrhovna vrednota ohranitev pluralnosti. Če nočejo nasilja, morajo biti za družbeni pluralizem tudi zagovorniki absolutnih vrednot, pa naj gre za monoteiste, zagovornike Enega boga, ali moniste, zagovornike Ene ideje.

### **3. Absolutne vrednote**

Če človek ustvarja, kar mora, zato, ker to potrebuje, je nesmiselno zahtevati, da “človek nekaterih stvari absolutno ne sme delati”; enako nesmiselno je tudi vprašanje: “Ali človek to, kar zmore, tudi sme?” Zato odgovor na obe, da “Ne smel!”, ne rešuje ničesar. Človek 20. stoletja, človek (post)moderne, je delal pretežno to, česar ne bi smel, vendar je storjeno razumel kot nujno za uresničitev resničnih potreb (vrednot) v notranjem svetu. Zato moramo biti zelo pozorni do potreb zagovornikov enega Boga ali Ideje. Enost namreč lahko izhaja le iz absolutnih vrednot, ki jih je v družbi različnih mogoče samo nasilno vzpostaviti. Absolutne vrednote so vedno v temelju absolutnega zla.

Zato ne prepričajo vrednote religij in ideologij s katalogi dejanj, ki jih človek absolutno ne sme narediti. Ne gre toliko za klasične prepovedi: ne laži, ne kradi, ne ubijaj; gre za sodobne prepovedi: ne sodeluj pri splavu, evtanaziji, kloniranju ipd. Branje svetih knjig in praksa monoteizmov uči, da se Enoboštva zato, da bi se ločila od drugih eno- ali mnogoboštev, utemeljujejo s sistematičnim kršenjem vrednot, ki so nujne za svobodo posameznika in pluralno družbo; predvsem zanikajo vse temeljno človeško. Mon(ote)izmi vsebujejo strukturno zlo, ker je njihovo nasilje primarno napadalno in ne obrambno. To pomeni, da bo razodeta religija nasilje vedno uporabila zato, da bo prevladala nad drugo religijo in kulturo. V zgradbi etičnih sistemov monoteizmov je na vrhu vrednota Vrednot (“Veruj v enega Boga”); ker jo je treba uveljaviti ali ubraniti z

vsemi sredstvi, je *modus operandi* religij in ideologij absolutnih vrednot lahko samo nasilje. Tudi najnovejša cerkvena zbirka “absolutno prepovedanih dejanj (ne sodeluj pri splavu, evtanaziji, kloniranju, istospolnih porokah, posvojitvah, umetnem oplojevanju neporočenih žensk itn.) v bistvu implicira nasilje, saj je proti pravici izbire, ki je temeljna svoboščina posameznika. Pravice pa imamo samo takrat, kadar jih lahko uveljavimo, torej kadar nekdo (država!) mora zagotoviti uveljavitev določene pravice. Ženska ima pravico do splava in oseba do evtanazije, samo kadar lahko to pravico uveljavi.

#### **4. O človeških iznajdbah in potrebi po veri**

Če kot ateist, povprečen intelektualec in poznavalec razmišljam o cerkvenih stališčih in praksah zadnjih desetletij, dobim vtis, da cerkev škoduje sebi, vernikom in veri. To obžalujem, saj človek vero – z bogom, bogovi ali brez njih – potrebuje toliko kot vse druge iznajdbe: filozofijo, umetnost, mitologijo in znanost. Zato evolucionisti zmotno trdijo, da je religija slepi in škodljivi rokav evolucije. Verjetno to počno tako duhovito zato, da bi jezili kler.<sup>1</sup> Ker je religija tako konstitutivna za človeka kot umetnost, filozofija, mitologija in znanost, je epistemološko naduto in teološko škodljivo trditi, da je najpomembnejša iskalka smisla, saj edina omogoča moralno življenje. Presežnega, duhovnega in metafizičnega je v umetnosti, filozofiji, mitologiji in znanosti – začeniši z odkrivanjem vesolja – toliko kot v religiji. Religija “metafizično” samó dobro izkorišča, saj se najbolje počuti v neizrekljivem, nedoumljivem in skrivnostnem. Tudi če bi hotel, človek ne more ustvariti svojega sveta brez metafizike; ta je del usode (potrebe) človeka iskalca.

Vsakdanje življenje vernih kaže, da religioznost ni dovolj za moralno življenje, čeprav imajo religije zelo dobro razvit “odpuščevalski” instrumentarij, s katerim verne sproti razbremenjujejo odgovornosti za posledice njihovih dejanj. Te “odpuščevalske” tehnike pa kažejo na nekompatibilnost religiozne etike z etiko zahodne svobode glede osrednjega vprašanja človeške odgovornosti. Mon(ote)istične – religiozne in ideološke – etike namreč svojim vernikom “odpuščajo grehe”, tudi kadar so največji zločinci proti človeštvu. Etika zahodne svobode, ki pozna nezastarljivost zločinov, tega ne omogoča.

Cerkev je torej v monoteističnem bistvu in v politikah proti zahodni svobodi, čeprav samo ta omogoča svobodo za različne. S trditvijo, da je

---

<sup>1</sup>Richard Dawkins, Bog je zabloda, Zbirka Intermundia; Modrijan 2007, Ljubljana. To je duhovita in pomembna knjiga zaradi reakcij humanistov in naravoslovcev, teologov in znanstvenikov, ki jih je sprožila. Vatikanski kler je nanjo reagiral po stari navadi: veri in vernikom v škodo in sebi v posmeh.

Cerkev proti zahodni svobodi, hočem reči vsaj dvoje: prvič, če bi Cerkev imela možnost ustvariti družbo po svoji volji, bi ustvarila “teokracijo”, ki je v temelju nasprotna zahodni svobodi. In drugič, cerkev je danes v zahodni družbi svobodna, tako kot druge cerkve, vendar ne zato, ker je sama za svobodo (drugačnih), ampak zato, ker je svoboda izbojevana zaradi nasprotovanja cerkvi. Sekularizma tukaj ne razumem samo kot ločitev cerkve od države in vere od politike, ampak tudi kot ločitev vsega evangelijskega (talmudskega, koranskega) od intelektualnega javnega življenja. To pomeni, da se v javnem življenju republike ne da sklicevati na teologije in svete knjige; kdor pa se, tvega, da bo tudi “najsvetejše” postalo predmet javnega razmisleka. V prostoru republike ni mogoče sodelovati in *a priori* zahtevati spoštovanje vere ali nazora zato, ker sta utemeljena z absolutnim. Zahodna svoboda nasprotuje *formi mentis et modus operandi* mon(ote)izmov.

### **5. O sovražnikih in upadu religioznosti**

Moderna je tudi v 20. stoletju sprostita potrebo po novih vrstah sovražnikov zato, ker ni bila sposobna spremeniti krivične družbe in zaustaviti norih ambicij zasebno sicer pobožnih katoliških cesarjev Nemčije in Avstro-Ogrske. Čeprav so “Rimljani še prepoznavali kristjane po tem, kako so se med seboj ljubili,” lahko rečemo, da kristjanov zadnjih tisoč petsto let ni mogoče spoznati po medsebojni ljubezni. S tem želim opozoriti na lahkotne in zmotne trditve, da so za vse zlo 20. stoletja krivi totalitarizmi. Za prvo svetovno vojno in kolonializem ne moremo kriviti totalitarizmov: komunizma, fašizma in nacizma. Prva svetovna vojna je predvsem prva zmaga hudiča, ki je odprl pot absolutnemu zlu. Katoliška cerkev je kolonializem, tako kot danes globalizacijo, vedno razumela kot priložnost za evangelizacijo; ta se v praksi kaže kot kraja tujega prostora in vernikov ter kopičenje bogastva.

Zato ne smemo pozabiti tega, kar je Cerkev v moderni “slabega storila in dobrega opustila”. Posledica prve svetovne vojne je poraz evropskega liberalizma in zmaga monizmov – komunizma, fašizma in nacizma, ki so brezbožni otroci judovsko-krščanskega monoteizma. Monizmi, ki so se utemeljili z določitvijo rasnih, idejnih in razrednih sovražnikov, so tako prevzeli strukturno nujnost monoteizmov. Za mon(ote)izme imajo uničeni sovražniki funkcijo pravne žrtve, ki naj združi istoverne. V resnici to učinkuje zelo kratkotrajno, saj so stalno potrebne nove žrtve (mučeniki) za nove sprave, vendar nikoli s pripadniki druge veroizpovedi ali druge vere. Ker krščansko razklana cerkev ne more ničesar prispevati k sodobni združeni Evropi, bi bilo nesmiselno

omenjati krščanske korenine v ustavi svobodne Evrope. Ne pozabimo, da je Zahodna svoboda – z demokracijo, republiko in liberalizmom – rezultat grško-rimske tradicije in posledica odpora proti judovsko-krščanski.<sup>2</sup>

Ker monoteizmi in monizmi potrebujejo sovražnike, jih stalno ustvarjajo; zato škodi, kadar zanikamo zvezo med konceptom Enega boga in Ene ideje. Če bi namreč institucije mon(ote)izmov (cerkve in partije) lahko organizirale življenje ljudi po svojem prepričanju, bi bila to vedno totalitarna družba, saj Enost mora v celoti obvladati posameznika in družbo. Režimi Ene ideje (monizmi) so najprej vzpostavili totalitarizem doma – v Sovjetski zvezi, Italiji in Nemčiji – in nato sprožili drugo svetovno vojno; začela se je z napadom Nemčije in Sovjetske zveze na Poljsko.

Teologije monoteizmov in ideologije monizmov nasilje upravičujejo z različnimi eshatologijami (mitologijami o končnih stvareh), vendar imajo njihovi režimi sicer različna imena, toda isto ambicijo po popolnem obvladovanju in uničenju drugačnih; prav tako so za ta cilj pripravljeni uporabiti vsa sredstva. Čeprav izhajajo iz različnih mitologij, vsi “sanjajo” o končnosti in večnosti; z njimi se končata zgodovina (komunizem in nacizem) in čas na Zemlji (drugi prihod Kristusa), začne novo štetje (po rojstvu Kristusa, zmagi revolucije v Franciji, fašizma v Italiji in nacizma v Nemčiji) in napočijo tisočletno božje kraljestvo na zemlji, tisočletni *reich* v Nemčiji in večna *era fascista* v Italiji.

Moderna je Zahodu pokazala možnost zloma civilizacije; že od konca 19. stoletja ga je napovedovala v beletristiki, glasbi, kiparstvu, gledališču in poeziji. Najostrejši kritik moderne filozof F. Nietzsche je skupaj z umetniki uzrl očem nevidno, vendar pa je bil preveč noro jasnoviden, da bi mu kdo verjel! Napovedovalna moč umetnosti je velika zato, ker človeška *episteme* – sposobnost (raz)umevanja in delovanja – deluje po logiki vezne posode, ki jo bom pojasnil v nadaljevanju. Prav zaradi napovedovalne sposobnosti umetnosti – glasnice slabih vesti – moramo biti pozorni na sodobne, pretežno pesimistične artizme vseh vrst, ki kažejo, da še globoko tičimo v nasilni moderni. Umetnost očitno ne blefira, ampak svari pred tem, kar spodbujajo religije in ideologije Enosti! Znanost pa na stanje nasilnega duha najjasneje opozarja s svojimi uničevalskimi orožji. Ko bodo proizveli umetnosti, filozofije, mitologije, religije in naravoslovnih znanosti drugačni, bo drugačen tudi človek. Takrat bomo v postmoderni!

Moderna je sprožila potrebo po ustvarjanju novih vrst sovražnikov, s katerimi je treba obračunati na “nov” način; odprla pa je tudi pot svobodi,

---

<sup>2</sup>O dialektični tekmi, ne pa o stapljanju grško-rimske in judovsko-krščanske tradicije v zahodni civilizaciji, glej: I. Simoniti, *Ena civilizacija, dve kulturi*; Revija Sodobnost, št. 10, 2008 Ljubljana.

ki se je kot možnost boljšega življenja že več kot dvesto let dokazovala v anglosaškem svetu. Zato ne drži starikava trditev kristjanov vseh veroizpovedi (in *mutatis mutandis* judov in muslimanov), da moderna svoboda nujno povzroči upad religioznosti posameznikov in družbe. Za nastajanje vedno večje škode je odgovorno tako cerkveno učiteljstvo kot laično akademsko (ne)izobraženstvo, ki hrupno ponavlja, da več modernosti pomeni manj religije in več znanosti manj vere ter da je sekularnost poglavitni sovražnik cerkve. Cerkev to samoškodljivo idejo goji še danes; tako vzdržuje potrebo po stalnem sovražniku, hkrati pa kaže, da narobe razume naravo človeškega znanja: človeške *episteme* kot spoznavne in ustvarjalne sposobnosti.

## 6. O naravi človeškega znanja – logika vezne posode

Človeške iznajdbe – filozofija, religija, mitologija, umetnost in znanost, ne glede na to, ali so rezultat božjega ali evolucije –, služijo različnim potrebam in so samo poti nenehnega iskanja. V vsakdanjem življenju vsebine (*episteme*) človeških iznajdb, kot ideje ali prakse, med seboj tekmujejo, se izključujejo ali čisto zanikajo. Vendar se medsebojno niti ne razveljavljajo niti druga drugi ne zmanjšujejo prostora; to pomeni, da se med seboj spodbujajo, skupaj rastejo ali padajo. Odnos med temi iznajdbami – filozofijo, religijo, mitologijo, umetnostjo in znanostjo – ni hierarhičen glede na vsebino, čas ali pomen; nobena izmed teh iznajdb ni večja od drugih, ni nastala pred drugimi in ni pomembnejša od drugih. Človeške iznajdbe med seboj delujejo pojasnjevalno – hermenevitično (Gadamer) – ena odpira pot k drugi in vse odpirajo pot k vsaki. Ruski matematiki in ustanovitelji slavne moskovske matematične šole Dimitrij Egorov, Nikolaj Luzin in Pavel Florenski, ki so ukvarjali z različnimi vrstami neskončnosti, se niso zatekali v religiozni misticizem zato, da bi ubežali pred stalinizmom, ampak zato, da bi uzrli probleme neskončnosti, ki jih je odprla naj sodobnejša teorija množic.<sup>3</sup> Torej ni smiselno vztrajati pri razkolu med humanistiko in naravoslovjem, ampak razkrivati, kar se zdi nevidno.

Napetost, ki nastaja med iznajdbami – filozofijo, religijo, mitologijo, umetnostjo in znanostjo, ki so samo različne vrste človeške *episteme* – je gorivo (dinamika), ki žene motor človeške dialektike kot metode za reševanje in ustvarjanje človeških problemov. Heraklitovo uzrtje t. i. “*harmonīē aphanēs*”, očem skritih skladnosti – dialektika nam jih daje

---

<sup>3</sup>L. Graham, J. M. Kantor; *Naming Infinity: A True Story of Religious Mysticism and Mathematical Creativity*, Belknap Press of Harvard University Press, 2009. Avtorja, zgodovinarja matematike, pravita, da je pripadnost omenjenih ruskih matematikov meditativni sekti Častilcev božjega imena pomembno vplivala na njihovo znanstveno delo.

čutiti kot nepomirljiva nasprotja in gibalo vsega – je dobra ponudba za razmišljanje o naravi človeškega znanja in rešljivosti človeških problemov.<sup>4</sup> Ta ponudba je dobra tudi zato, ker so dialektiko kot tekmo in spopad rešljivih nasprotij uzrli tudi modreci hinduizma, jainizma in budizma. Za življenje navadnih ljudi na tem svetu je v zvezi z “nevidno harmoničnostjo človeškega in naravnega sveta” pomembno predvsem to, kako lahko živijo skupaj tisti, ki različno čutijo, mislijo in hočejo; za zdaj je to zahodna svoboda. Skupnega življenja različnih, ki naj taki tudi ostanejo, namreč ni mogoče organizirati na temelju katere koli mon(ote)istične religije ali ideologije.

**7. Prva “zakonitost”<sup>5</sup> človeške *episteme*** – kot spoznavne ali ustvarjalne sposobnosti – je, da se na odkritja ali iznajdbe na enem področju vedno odzovejo vsa druga področja; na iznajdbo jedrske bombe, človeškega klona ali nove religije so se odzvali filozofi, umetniki, cerkveni kler, družboslovci in naravoslovci vseh smeri. Tudi na odkritje heliocentrizma, teorije evolucije, teorije relativnosti in kvantov ali dvojne vijačnice so reagirali naravoslovci, humanisti, teologi in politiki. Na umetniške smeri 20. stoletja je reagirala politika, ki je razumela, da ji nastavljajo ogledalo in globinsko interpretirajo vsakdanje življenje, ki ga diktira politika brezobzirne želje po moči.

Ker novo (spo)znanje na enem področju vedno sproži (spo)znanja na vseh drugih, človeška *episteme* deluje kot vezna posoda. Zato si akademsko in cerkveno (ne)izobraženstvo škodi, kadar modruje o prodoru naravoslovja in zaostajanju humanistike ali tarna o prodoru biologije, zaostajanju bioetike in deontologije. Trditve o zaostajanju enih zaradi prodora drugih so neumne, saj je o bioetiki, jedrski bombi in klonih napisanih toliko humanističnih in političnih in teoloških besedil, kot je ustvarjenega v kemičnih, fizikalnih in bioloških laboratorijih. Več naravoslovja – posebno tistega, ki neboleče spreminja človeka – pomeni več filozofije, religije, umetnosti in mitologije. Zato modri Richard Rorty nima prav, kadar govori o postmetafizični in postreligiozni kulturi 21. stoletja.

Prav tako je zmotno trditi, “da sta se moderna tehnologija in naravoslovno mišljenje že od začetka izkazala za nesposobna, da bi utemeljila etična merila, univerzalne vrednote, človekove pravice”. Nasprotno, prav

---

<sup>4</sup>Zapleteni filozof Heraklit iz Efeza je 500 let pr. n. št. odkril, bolje rečeno, uzrl *“Harmoniē aphanēs phanerēs kreittōn”*; to bi prosto prevedel “Višja in močnejša od te, ki se kaže, je povezanost /harmoničnost/, ki se sama ne pokaže.” Moj brat Simon Simoniti meni, da je ustrežneje prevesti z: “Bistvo je nespoznavno!” Oba pa veva, da za dobro življenje ni treba spoznati Bistva, ampak je dovolj bistvo.

<sup>5</sup>Besedo “zakonitost” je razumeti cum grano salis, torej bolj kot miselno oporo.



naravoslovno mišljenje, katerega proizvod je moderna tehnologija, kaže, kakšne so resnične (delujoče) vrednote. Če naravoslovno in tehnološko mišljenje nista pravi za utemeljitev etike in če človeško znanje res deluje kot vezna posoda, so še manj primerna mišljenja mon(ote)ističnih ideologov in teologov; nasilne politike in materialni proizvodi ne kažejo samo, kako ideje iz nevidnega sveta prodirajo v vidni svet, ampak tudi, kako človek neznani svet spreminja v znanega.

## **8. O znanem in neznanem svetu**

Iz prve izhaja druga "zakonitost" človeške *episteme* (spoznavne in ustvarjalne sposobnosti). Nova (spo)znanja širijo prostor znanega sveta, vendar še bolj neznanega; bolje rečeno, nova (spo)znanja – iznajdbe in odkritja – utrjujejo zavedanje o brezmejnosti neznanega. Logika dialektike človeške *episteme* je v tem, da bistvo odgovora na vprašanje ni samo rešitev konkretnega problema (torej novo znanje), ampak se novo znanje kaže tudi v sposobnosti, da zastavimo deset novih vprašanj in tako utrdimo slutnjo o desetkrat večjem neznanem svetu. Pesnik Rainer Maria Rilke dobronamerno svetuje: "Naučimo se živeti z vprašanji, odgovorov je v življenju malo." Za religijo, ki ima odgovore na vsa vprašanja (prave intelektualce med vernimi mora to zelo pekliti) je ta nasvet bogokleten, za iskalce pa dobrodošel tudi zato, ker je veliko težje živeti z vprašanji – sinonimi za skepso, ki zahteva obzirnost – kot pa z odgovori, ki zahtevajo brezobzirno gotovost. Odnos med znanim in neznanim svetom je še vedno odnos v okviru človeškega sveta, zato tu ne gre za odnos med človeškim in nečloveškim, to je odnos z zunanjim in od nas neodvisnim svetom. To, da človeški svet ni ves svet, je manj pomembno od razumevanja, da vsebina človeškega sveta ni nujno tudi vsebina zunanjega, od nas neodvisnega (objektivnega) sveta. Ne eni strani moramo biti skromnejši prav zaradi spoznanja, da velik del človeškega (mitološkega, religioznega, filozofskega, umetniškega, znanstvenega) sveta ni tudi del zunanjega (od nas neodvisnega) sveta. Ta odnos med notranjim in zunanjim človeškim svetom ter odnos med človeškim in nečloveškim (objektivnim) svetom ostaja za človeka velik (nerešljiv?) problem in zato Heraklitovo uztje skritih harmonij deluje tolažilno. Na drugi strani pa nam sposobnost reševanja enega problema tako, da se nam pokaže deset novih, zapoveduje, da nikakor ne podcenjujemo sposobnosti človeške *episteme* ali celo pripisujemo človeku kognitivne lenobe; človek namreč vsak dan kaže potrebo po zatiranju sočloveka, ki jo praviloma upravičuje s potrebo po doseganju višjih, absolutnih ciljev.

## 9. O resnici in dvomu

Vsaj zame v odnosu med znanim in neznanim svetom tiči pomembna razlika med razumevanjem znanja in s tem resnice pri teistih, ki ne smejo dvomiti, in nas ateistih, ki moramo dvomiti. Teisti verjamejo, da sicer še ne vedo, vendar lahko z božjo pomočjo poiščejo odgovore na vsa vprašanja v vedno zaprtem monoteističnem sistemu; mi ateisti pa vemo, da se "resnici, ki je človečnost", bližamo po več na videz in v resnici nasprotujočih si poteh ter da ne moremo nikoli odgovoriti na vsa vprašanja, ki jih lahko zastavimo, saj bo vprašanj vedno več kot odgovorov. Skepsa vodi v obzirnost in gotovost v brezobzirnost. Teistom Bog govori Resnico in zato jo tudi oni govorijo, mi ateisti pa vemo, da resnico govorimo lahko samo takrat, kadar to, kar rečemo, ustreza temu, kar je. Največ, kar je lahko resnica ateistov, je resnica o dejstvih. Ker se zavedamo spremenljivosti svojih resnic, je za nas pomembnejša pot do "resnic"; pot je pomembnejša tudi od cilja, pri tem pa vemo, da slabo življenje vodi k slabim ciljem. Teisti so prepričani o pravilnosti Edine poti, ateisti so negotovi zaradi množice poti.

Od tod razlika med judovsko-krščansko razodeto in dokončno Resnico ter grško-rimsko spoznano in nedokončno resnico. Prva je absolutna Resnica, druga je največ resnica o merljivem, dokazljivem in ponovljivem. Druga je, zaradi spoštovanja različnosti (pluralizma) duha, krhka in spremenljiva resnica, ki zadnjih nekaj desetletij na srečo obvladuje vsakdanji zahodni svet. Bilo bi pa dobro, če bi verni in neverni razumeli, da tako kot je množica življenjskih oblik v naravi znanilka dobre usode naravnega sveta, je tudi pluralizem duha vedno znanilec dobre usode človeštva.

## 10. Bogovi ne morejo umreti!

Če človeško znanje deluje po logiki vezne posode – akcija nekje povzroči reakcijo povsod – potem ne držijo trditve prodornega evolucionista Richarda Dawkinsa, da je Bog zabloda in da religija škoduje človeku. Teologi so na Dawkinsa in druge evolucioniste – provokatorje reagirali tako, da so jih obtožili blasfemije in producirali nove dokaze o obstoju Boga. Celo izobraženi P. L. Berger se je ujel v to past in danes piše o ponovnem prebujenju religije.<sup>7</sup> To ni potrebno, saj religija – kot vera in upanje v boga in bogove – zaradi logike vezne posode ne more zaspati za sto let kot Trnuljčica in tudi Bog ne more umreti zaradi Marxa, Nietzscheja in Lenina; dobro za vero pa je, da se krha zaupanje v božje profesionalce.

---

<sup>6</sup>Varlam Šalamov, *Krhotine dvadesetih*, Filip Višnjić, 1988, Beograd.

<sup>7</sup>Peter L. Berger, *Štirje obrazi sekularizacije*, Tretji dan, krščanska revija za duhovnost in kulturo, št. 3/4; marec–april 2009, Ljubljana.

Zmotna je tudi Bergerjeva misel v zvezi s kritiko sekularnosti, češ “da je človeško življenje, ki je oropano transcendence, siromašno in nevzdržno”. Ta trditev je bolj neumna kot nevarna, saj implicira zmoto, da je samo religiozno transcendentno, čeprav zaradi logike vezne posode rop transcendence sploh ni mogoč. Ker so Rimljani vedeli, da bogovi barbarov ne morejo umreti, če barbari ostanejo živi, so kot del politike pax Romane uporabljali tudi t. i. comparatio Romana; svoje bogove so primerjali s tujimi zato, da so jih vgradili v svoj Panteon. To pri monoteistih ni mogoče, ker vedno, kadar lahko, najprej uničijo tuje bogove in vsilijo svojega; tako delajo tudi monisti z ideologijo.

Bogovi torej niso umrljivi. To pomeni, da znanost, filozofija, umetnost in mitologija ne morejo ubiti Boga in bogov, pogosto pa povzročijo rojstvo novih, ki v zahvalo postanejo njihova vsebina. In za mon(ote)iste ni nič slabšega kot rojstvo novih bogov in idej. Ker bogovi niso umrljivi, teologi branijo, kar ni treba braniti; “duhoviti evolucionisti”, mrki filozofi in slabi ideologi pa ubijajo, kar ne more umreti. Torej imajo ateisti, teisti in agnostiki skupno nalogo, da si medsebojno nadenejo uzde odgovornosti in razumejo, da različnost koristi.

Tudi novi dokazi o obstoju Boga niso potrebni, saj vidimo, koliko zla in kako malo dobrega počno ljudje v njegovem imenu. Reči, da je Bog mrtev ali da ga ni, je samo duhovita provokacija, s katero se znanost ne more ukvarjati. Zato trditev, da o religiji ni smiselno znanstveno razpravljati, ni pomembna zato, ker znanost ne more zadovoljiti religioznih potreb, ampak zaradi spoznanja, da znanost religije ne more diskreditirati, tako kot religija ne more diskreditirati umetnosti, mitologije ali filozofije. Teologom torej ni treba premeščati Boga iz nebes drugam samo zaradi strahu, da bi znanost ugotovila, da ga tam ni. Torej je smešno proizvajati “znanstvene” trditve o neobstoju Boga in nanje reagirati s “teološkimi” dokazi o njegovem obstoju. Logika vezne posode namreč nesramno razkriva neumnost občutka epistemične samozadostnosti znanstvenika, filozofa, umetnika, teologa in mitologa. Zato moramo od znanstvenikov, ki “znanstveno” razpravljajo o neobstoju Boga, in teologov, ki producirajo “teološke” dokaze o njegovem obstoju, zahtevati, da to delajo zunaj delovnega časa.

Za vse, kar je konstitutivno za človeka – umetnost, religija, mitologija, filozofija in znanost – je moderna od začetka zahtevala “prevrednotenje vrednot” (F. W. Nietzsche), in to tistih, ki so človeka vodile smrtonosnih petdeset let 20. stoletja. Prav ta Nietzsche je, morda v upanju, da se bomo izognili najslabšemu, trdil, da je pravi smisel religije odgovornost za bližnjega na tem in onem svetu. Krščanski kler je na “prevrednotenje vrednot” odgovoril z blagoslavljanjem orožja v prvi in drugi svetovni

vojni in tako utrjeval upravičenost ubijanja v imenu Boga. Demokracija kot tehnologija svobode mora omogočiti stalno “prevrednotenje vrednot”, brez tega dobro življenje zahodnega človeka ni mogoče. Vsaka generacija mora namreč znova razmisliti o nujnosti temeljnih pravic posameznika: o pravici ženske do splava, o odpravi smrtne kazni, o možnosti evtanazije; pa tudi o pravicah istospolnih zvez do umetne oploditve in posvojitve itn. Med vprašanji, ki jih bo morala vsaka generacija znova premisliti, je in vedno bo vprašanje prave narave monteizmov in monizmov itn. Zaradi človeške ustvarjalnosti, ki materializira, naredi učinkujoče resnične potrebe (vrednote), bo vedno več problemov, ki bodo zahtevali prevrednotenje vrednot, in to tudi z vidika dveh vodilnih maksim mon(ote)izmov, kot sta “Cilji posvečujejo sredstva” in “Vojne vseh proti vsem”.

**11. Maksimi “Cilji posvečujejo sredstva” in “Vojna vseh proti vsem”** sta komplementarni, skupaj rasteta in se podpirata. Ker je Enost – Boga ali Ideje – mogoče vzpostaviti in vzdrževati samo z nasiljem, mon(ote)izmi *ex naturam* uporabijo vsa sredstva za doseg ciljev. Mon(ote)izmi – verski ali ateistični – vedno ustvarjajo skrajna stanja “vseh proti vsem” tako, da proizvajajo notranje in zunanje sovražnike, sprožajo vojne in revolucije ter za doseg teh ciljev “posvečujejo vsa sredstva”. Mon(ote)izmi se s skrajnimi stanji utemeljujejo in tako ustvarjajo mučenike in heroje, s katerimi polnijo cerkve in uradne zgodovine, v katerih častijo nasilje, ki so ga sprožili. Opreme cerkva in muzejev revolucije, vsebine svetih knjig in uradnih zgodovin ter tekoče propagande mon(ote)izmov zato utrjujejo škodljivo manihejstvo: krivci so oni, žrtve smo mi! Zato je težko razločevati med religijo, ideologijo in mitologijo.

Pravo naravo obeh maksim bom poskušal pojasniti z vidika skrajnih (obsednih) stanj, v katerih se etika tirana bistveno razlikuje od etike žrtve.

## **12. Etika tirana**

Če vprašanje “Ali lahko zgradimo etiko, ki prepoveduje uporabo vseh sredstev za doseg ciljev?” zastavimo prvič z vidika tirana in drugič z vidika žrtve, dobimo nasprotujoča si odgovora. S prvega vidika je odgovor: seveda je mogoče izgraditi tako etiko! Ko vrednotimo delovanje “zavojevalca in tirana”, ki je pripravljen uporabiti vsa sredstva – ne glede na to, s čim jih upravičuje –, ga z lahkoto spoznamo kot zločinca po naravnem in pozitivnem pravu. V tem smislu so zločinci vsi, ki so svoje nasprotnike uničevali v imenu Enosti: na primer katoliška inkvizicija, klerikalci, komunisti, fašisti, nacisti itn. Za Enost, ki potrebuje notranjega in zunanjega sovražnika, so sovražniki domači in zunanji demokrati in

pripadniki “konkurenčne” Enosti. Monisti – komunisti, fašisti in nacisti – so v prvi fazi osvajanja oblasti uporabili “vsa sredstva proti vsem”, ki so jim “doma” stali na poti osvajanja in vzdrževanja oblasti. Prvi fazi je sledila druga, tudi neizogibna faza uporabe “vseh sredstev proti vsem”; mislim na armageddonski spopad med nacizmom in komunizmom in njunimi kolaboranti. V tej fazi ne gre za osvojitve ali vzdrževanje oblasti, ampak za “preživetje”; vojna med mon(ote)izmi je vedno *pólemos*, ki zahteva dokončno uničenje nasprotnika.

Mon(ote)izmi lahko sobivajo z drugimi kulturami in tradicijami samo, če jih v to prisili realno razmerje moči. Zato Razodete religije (monoteizmi) in Odkrite ideje (monizmi) vedno uporabijo vsa sredstva za uničenje lokalnih kultur. Mon(ote)izmi ne morejo doseči sobivanja s tujimi tradicijami niti s “simboličnim in pratičnim ubijanjem grešnega kozla”, ki naj bi delovalo katarzično in spravno v evangelijskem smislu: “Tisti dan (po križanju Jezusa) sta se Pilat in Herod spoprijateljila; prej sta se namreč sovražila.” (Lk 23,12.) Ker skupni napad nacizma in komunizma na Poljsko (1939) in medsebojno izročanje političnih nasprotnikov in Judov ni deloval “niti katarzično niti spravno”, sta se monizma spopadla na življenje in smrt. Da je sodelovanje med mon(ote)izmi začasno, so “razumeli” tudi slovenski komunisti, ki so začeli boj proti Hitlerju šele, ko je ta napadel Sovjetsko zvezo.

Mon(ote)isti, ki se *ex naturam* med seboj smrtno sovražijo in tolerirajo samo zaradi negotovosti glede svoje zmage, tudi ne evolvirajo v demokrate, na primer zato, ker bi spoznali zmoto monizma in prednosti pluralizma. Potem ko se je Gorbačov sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja odločil za “perestrojko”, so bili v vzhodnem bloku komunisti prisiljeni oditi z oblasti, saj je nasilje kot glavni *modus operandi* izgubilo legitimnost tudi v njihovih očeh. Tudi slovenski komunisti so “sestopili” z oblasti, saj so razumeli, da z razpadom vzhodnega bloka razpada tudi monizem ter da bi se z tudi nasiljem le kratek čas obdržali na oblasti. Takrat je šlo za to, kar teorija o mednarodnih odnosih imenuje “sprememba mednarodnega reda”; v zadnjih petsto letih evropske zgodovine so zaradi spremembe mednarodnega reda umirale stare ali nastajale nove države.

Mon(ote)isti ne morejo prostovoljno sprejeti demokracije tudi zato, ker jih ta neizogibno razkrinka kot zločince; po koncu “uradnih zgodovin” v Vzhodni in Srednji Evropi vlogo iskalca tega, kar se je res zgodilo, opravljajo številne nasprotujoče si interpretacije preteklosti. Tako je tudi v Sloveniji. S sintezo nasprotujočih si zgodovin se bližamo t. i. zgodovinski resnici, ki pa se stalno spreminja, prvič zato, ker odkrivamo vedno nova dejstva, in drugič zato, ker zaradi stalnega prevrednotenja vrednot (stalnega

iskanja) spreminjamo svoje vrednote in svoj pogled na zgodovino. Zgodovino je torej mogoče spreminjati tako, da jo drugače razumemo. In v slovenskem primeru gre prav za to!

Demokracije ni mogoče ne doseči niti vzdrževati z nedemokracijskimi sredstvi. Demokracija ne prenese logike mon(ote)izmov: še tega skurimo na grmadi, zapremo, izženemo in ubijemo, pa bomo imeli božjo državo ali komunizem na zemlji. Menda so take, navidezno blažje, skomine imeli "osamosvojitelji" že hitro po nastanku Slovenije; da bi obdržali Demos (oblastno koalicijo), so bili nekateri osamosvojiteljski demokrati pripravljene "vladati z dekreti", ki so vedno instrument državnega terorja. Temu se je uprl dr. France Bučar z znamenito izjavo: "Samo prek mojega trupla." Domnevam, da so jakobinsko metodo vladanja z dekreti predlagali mon(ote)isti v Demosu.

### 13. Etika žrtve

Kadar vprašanje "Ali smemo uporabiti vsa sredstva, da dosežemo cilj?" postavimo z vidika "tirana", je odgovor jasen: NE SMEMO! Vendar moramo to vprašanje postaviti z vidika žrtve: "Ali se sme posameznik, vernik, pripadnik naroda in države braniti z vsemi (tudi nezakonitimi) sredstvi pred klerikalci, komunisti, fašisti, nacisti, ki so vedno pripravljene uporabiti vsa sredstva za svoje cilje?" Moj odgovor je SME, saj gre za preživetje, v katerem je naravna pravica tistega, ki se brani, vedno nad zakonito pravico napadalca, da ni pokončan ali nevtraliziran z nedovoljenimi sredstvi, s katerimi se žrtev brani in poskuša preživeti.

Dobro je, da v boju za preživetje etika biologije (naravno pravo) prevlada nad etiko kulture (pozitivno pravo), ki ne dovoljuje uporabe vseh sredstev za doseg cilja, ki je preživetje. Judi se tudi zaradi starozaveznih razlogov niso branili pred nacisti ali pa so vsaj vzroke za svojo nesrečo iskali v svetih knjigah; slovenski domobranci in bosanski muslimani se niso branili pred komunisti in Srbi, ker se niso mogli in ker ni nihče hotel zavarovati njihovih življenj. Zato lahko Judi, Palestinci, Cigani, Kosovarji in vse verske, spolne, nazorske manjšine z vsemi sredstvi skušajo doseči svoj cilj in preživeti kot posamezniki ali "vrsta". V naravnopravni etiki ni argumentov proti temu, da lahko uporabimo vsa sredstva, da bi preživeli. Vsa sredstva seveda lahko uporabimo proti tiranu, ne pa sožrtvam v zaporu ali koncentracijskem taborišču, ki vedno delujejo tako, da človeka prisilijo, da uporabi vsa sredstva proti sojetniku, ker hoče preživeti. Tako je deloval Titov Goli otok. Argumente, da ne smemo uporabiti vseh sredstev zato, da bi preživeli, najdemo v etikah mon(ote)izmov, ki izhajajo iz slabih metafizik in še slabših praks mučeništva in herojstva.

Če štejemo imperativ preživetja žrtve za vrhovno legitimnost – in mislim, da to je – bi bili Judje upravičeni uporabiti vsa sredstva proti nacistom, slovenski domobranci proti komunistom, partizani proti slovenskim kolaborantom; enako upravičeni uporabiti vsa sredstva bi bili Armenci proti Turkom, Tutsiji proti Hutujcem v Ruandi in Bošnjaki proti Srbom v Srebrenici; tako bodo upravičeni vsa (jedrska!) sredstva uporabiti tudi Izralci proti Iranu, ki jim že desetletja grozi s popolnim uničenjem itn. To so skrajnosti, ki jih je zavestno načrtuje človek “Enosti”; njegov mon(ote)istični *credo (ethos)* zahteva podreditev ali uničenje žrtve, ki ji etika preživetja zapoveduje uporabo vseh sredstev proti “tiranu”.

#### **14. Iz žrtve v maščevalca in uničevalca**

Tudi pravica naravnega prava, da za preživetje uporabimo vsa sredstva, je omejena z naravnopravno pravico drugega; ko bo uporaba vseh sredstev preseгла namen (ki je naše preživetje) in bomo začeli iztrebljati nasprotnike – tako, da se bomo iz žrtve prelevili v uničevalca – bomo postali zločinci po naravnem in pozitivnem pravu. Mon(ote)izmi tega samoo-mejevanja niso sposobni in zato komunisti in nacisti nikoli niso sprejeli (razumeli?), da je tudi zločin nad zločincem zločin!

Zato moramo razmisliti o maščevanju, tej naravni in nespremenljivi potrebi, ki je kultura – mon(ote)istov in pluralistov – ne odpravlja, temveč jo sofisticira, kot dokazujejo angloameriško bombardiranje Dresdna (februar 1945), sestradanje morda milijona nemških vojnih ujetnikov v dolini Rena (Reinberg, severno od Kölna) do smrti v mesecih po koncu vojne, postopno ubijanje nemških ujetnikov v Sovjetski zvezi v letih po vojni, ubijanje po vsej Titovi Jugoslaviji po koncu vojne itn. Pri tem niti ne gre za zločin nad zločinci, ampak za maščevanje, ki vedno poruši (zlato) pravilo recipročnosti talionskega načela “roka za roko, zob za zob in oko za oko”. Tudi umor slovenskih domobrancev po uradnem koncu vojne ni zločin nad zločinci, ampak hkrati maščevanje nad vojnimi sovražniki in uničenje potencialnih nasprotnikov v zgraditvi monizma. Ker so se maščevali tudi zmagovalci v Franciji, Italiji, Norveški, Latviji, Litvi, je očitno, da to čustvo zavzema velik del prostora človeške notranjosti.

Težko je nasprotovati etiki žrtve, da lahko uporabi vsa sredstva za to, da preživi. Ali to tudi pomeni, da lahko vsa sredstva uporabimo tudi, kadar rešujemo žrtev? Na primer, ali lahko zato, da rešimo svojega otroka, mučimo ugrabitelja, da bi izvedeli, kam ga je skrtil? Vsak se mora odločiti sam in pri tem vedeti, da če se odloči, da bo rešil otroka, je na njegovi strani vsa naravnopravna etika; če pa bo zato mučil ugrabitelja, je proti celotno pravo civiliziranega sveta. Mislim, da moramo slediti etiki, ki pravi,

da je naravnopravna in pozitivnopravna dolžnost, da zaščitimo življenje nedolžnega, vedno nad vsemi pravicami zločinca, ki življenje ogroža, še posebno če sumimo, da bo ugrabitelj otroka ubil, če ne bo dosegel, kar hoče. Skratka, pravica nedolžnega, da preživi, je vedno nad vsemi pravicami tistega, ki je pripravljen nedolžnega ubiti. Ker ta problem za človeka ni rešljiv drugače, morajo ugrabitelji in teroristi računati, da bodo proti njim uporabljena vsa (nezakonita) sredstva; rešitelje bo javno mnenje podprlo, pravosodje pa jih bo le blago kaznovalo ali celo sploh ne.

### **15. Nemoralnost preživetja?**

Ni si težko zamisliti stanja, v katerem ni etično za vsako ceno ohraniti svoje življenje; na primer, če bi morali za to žrtvovati svoje najbližje, vero, partijo, narod in državo. Vendar ne pozabimo dvojega: prvič, da mon(ote)izmi načrtno ustvarjajo stanja, v katerih je nemoralno preživeti, in celo trdijo, da je moralno izdati očeta, mater, sina, prijatelja in vero. Mon(ote)izmi zahtevajo izprijeno lojalnost zaradi poniževanja in uničevanja drugačnih in ne zaradi preverjanja etičnih zmogljivosti lojalnih; zahteva Boga, da Abraham brez ugovaranja žrtvuje Izaka, je za moralo zahodne svobode enako nečloveška kot zahteve Stalina, Tita itn., da otroci ovajajo starše. In drugič, tako kot so nemoralna skrajna stanja, ki jih ustvarjajo mon(ote)izmi, so nemoralne tudi zahteve po žrtvi zastonj; na primer, da žrtvujem svoje življenje za izprijenega sina, požrešno cerkev, nasilno ideologijo ali korumpirano državo itn. Vsi, ki pričakujejo mojo žrtev, si morajo to tudi zaslužiti; podobno si morajo vsi, ki hočejo uživati človeško dostojanstvo, to tudi prigarati s človečnostjo do drugih. Da si samo nemočni *a priori* zaslužijo zastonjskost žrtve, pa je v prid taki človečnosti.

**16. Tretja zakonitost človeške episteme** – o neuničljivosti in uresničljivosti idej. Mi Slovenci kot slabi učenci svobode že nekaj let ustvarjamo krivično družbo, v kateri je pokvarjenost enakomerno razporejeno lepilo družbe. K temu so veliko pripomogli osamosvojiteljski pajaci, ki so z menjavo političnih gospodarjev, strank in nazorov zadovoljevali svojo slo po oblasti in slasti. Zahodna svoboda – svoboden posameznik v svobodni družbi in skupnosti svobodnih držav ali svoboden vernik v svobodni cerkvi, državi in skupnosti držav – je za Slovence intelektualno in duhovno pretežek projekt. Res pa je, da smo kot člani EU in Nata varni pred samimi seboj. Če bi ostali sami, bi nas formalna demokracija – v dvajsetih letih smo se izmojstrili v (zlo)rabi demokratične forme za nedemokratične cilje – lahko v nekaj letih pripeljala v položaj, v katerem bodo radikalne in nasilne rešitve dobrodošle.



Zato moram kot tretjo “zakonitost” človeške *episteme* navesti problem neuničljivosti in uresničljivosti idej. Tega, kar človek enkrat ustvari – iznajde ali odkrije –, nikoli dokončno ne zavrže, ampak vedno znova uporabi. Nič, kar ustvari, ni dokončno preseženo, poraženo ali zastarelo, in vse slabo je zato ponovljivo v hujši, bolj sofisticirani in učinkoviti obliki; prav to “hujše, sofisticirano in učinkovito” je namreč ustvarjalnost. O Platonovih evgeničnih idejah, da bi metode vzreje izvrstnih lovskih psov uporabili tudi pri ljudeh ali da bi prizadete otroke izpostavili oziroma prepustili smrti, sta še nevarneje razmišljala J. de Maistre in J. A. de Gobineau v 18. in 19. stoletju; nacisti pa so te ideje v 20. stoletju uresničevali z načrtnim križanjem arijcev, prisilnimi sterilizacijami in ubijanjem duševnih bolnikov. Danes, ko je evgenika zaradi “neboleče” genske manipulacije spet postala moralno sprejemljiva, jo izvajajo vsi razviti režimi. Prav zato verni Alain Decaux meni, da so ideje in prakse sv. Pavla, ko je bil še Savel, o tem, kako preganjati kristjane, inspirativne za vse poznejše politične policije; inkvizicijo, gestapo, NKVD in jugoslovansko Udbo. Inkvizicijski, gestapovski ali enkvedejevski priročniki samo operacionalizirajo ideje Enosti, jih naredijo uporabne. Ameriški mučilni priročnik za resnične in namišljene pripadnike islamske teroristične organizacije Al Kaida, ki je nastal v obdobju administracije predsednika Georgea W. Busha, je rezultat necivilizirane mentalitete Enosti. Bush se je namreč v utemeljevanju razlogov za vojaško intervencijo v Iraku in Afganistanu – namen obeh je bil zrušiti režim Sadama Huseina in fundamentalizem talibanov – večkrat skliceval na Boga. Stoletne katoliške prakse javnega sežiganja knjig in ljudi so nacisti in komunisti ponavljali z javnim sežiganjem knjig ter sofisticirali s prikritim uničevanjem ljudi v koncentracijskih taboriščih ali prikritih množičnih moriščih.

Ustvarjalnost je torej proces, s katerim vsebino vrednot (potreb) prevedemo v duhovne in materialne izdelke; sofisticiranost pa je sinonim za izpopolnjenost, s katero učinkovito postane učinkovitejše. Če se nam zaradi ustvarjalnosti – novih znanj – zgodovina kaže kot neponovljiva, jo moramo sebi v korist razumeti vsaj kot akumulativno. To pomeni, da kar smo enkrat slabega doživeli, lahko ponovimo samo kot še slabše doživeto. Ponovilo pa se bo, če bomo sledili istim vrednotam kot tisti, ki so že davno iznašli ali odkrili in pred nekaj desetletji samo sofisticirali ideje ekskluzivizma. Mislim na vse iznajdbe Enega boga ali odkritja Ene ideje in sisteme absolutnih vrednot, ki se lahko uveljavijo samo z nasiljem.

Ideje torej nikoli ne umrejo, ampak ždijo in načrtujejo zmagovito vrnitev. Zato se moramo zelo zamisliti nad tem, da mon(ote)istične ideje in prakse v človeški zgodovini prevladujejo. Nasilni mon(ote)izmi so absolutni

zmagovalci zahodne in človeške zgodovine, saj so obdobja človeške svobode kratka, netipična in nenaravna, obdobja tiranstva pa dolga, tipična in naravna. To pomeni, da so mon(ote)istične ideje in prakse, ki nikoli ne izginejo iz vsakdanjega življenja, preživetvenega pomena in da se vedno vrnejo kot potrebne. Ideje monoteizma – enoboštva – so v dvatisočletnem loku zgodovine Zahoda spreminjale ime: judovstvo, krščanstvo, islam. Tudi ideje monizma v 20. stoletju imajo različna imena: komunizem, fašizem in nacizem ter številne lokalne različice, kot so titoizem, maotizem, ideja džū če itn. Historično pa je zahodna svoboda pokazala žilavost pri Anglosasih, nestalnost pri Zahodnoevropejcih in popolno odsotnost pri Slovanih, ki jih je največ v Evropi.

Ideje Enosti je Zahodna svoboda – od francoske revolucije sem – nevtalzirala s sekularizmom, ki je nujen za pluralno družbo. Vendar se bodo mon(ote)izmi vrnili, če bodo prakse pluralizma (Zahodne svobode) neuspešne. Zato škodi, če trdimo, da so ideje klerikalizma, nacizma, fašizma politično poražene. Navadni ljudje si zato predstavljajo, da bodo ideje in prakse Enosti v navidezno demokratični, sicer pa zelo krivični družbi, zaradi učinkovitosti sprejemljive za večino, čeprav vemo, da bodo prinesle nasilje, ali pa prav zato; še posebno, če bodo nastopile z novimi imeni in utemeljitvami. Kadar je slabo, mnogi hrepenijo po “odrešeniških ali revolucionarnih” monizmih.

V določenih stanjih, ki so navadnemu umu popolnoma (raz)umljiva, se ideje morajo vrniti kot obnovljene in osvežene, z novimi imeni in utemeljitvami, čeprav vemo, da bodo prinesle nasilje. Totalitarne ideje zaradi svoje mamljivosti nikoli niso odšle na smetišče zgodovine; tudi 20. stoletje dokazuje, da so veliko lažje uresničljive kot ideje zahodne svobode. Zato je cinično navduševati za formalno svobodo tiste, ki jih je ta ponižala, odrinila in obubožala; taki se upravičeno lahko navdušijo za nasilne ideje, ki jim bodo povrnilo vsaj malo dostojanstva in ponosa in jih potegnile iz položaja, v katerega so jih spravili “požrešni in krivični”. Torej ne spreglejmo, da nasilje za marsikoga deluje kot upanje, ki je v resničnem življenju kratkotrajno in slabo za človeka.

Neumrljivost, nezastarljivost in neporaženost totalitarnih idej in praks zagotavljajo tudi metafizične (presežne, duhovne) utemeljitve. Če hrepenenje po boljšem človeku, pravični družbi in srečnem življenju na tem in onem svetu ohranjamo z vero v to, kar je več od človeka, ustvarimo temelj za nasilno spreminjanje človeka. Protičloveško je verjeti, da je dobro, lepo in pošteno mogoče doseči samo z preseganjem sebe. Skratka, totalitarne ideje trdijo, da tistega, kar je dobro za človeka, navaden človek ne more doseči sam, ampak potrebuje nekaj, kar ni človeško in

kar je nad njim – Boga ali Idejo. Zato drži misel Tineta Hribarja, ki pravi, da zasvojeni s totalitarnimi idejami poraza ne razumejo kot dokončnega, marveč kot začasen neuspeh. Kot spodletelost.<sup>8</sup> Da je trenuten poraz samo napaka, ki jo bo zgodovinski tok (*diamat*) popravil, me je pred več kot dvema desetletjema poučila tudi Vida Tomšič, revolucionarka iz prvega ešalona jugoslovanskih komunistov, izjemna v svoji kritiki zahodne svobode. Ko sem ji rekel, da bomo končno lahko živeli v demokraciji, mi je bolj kot z nejevoljo z obžalovanjem odgovorila, da očitno še nismo zreli za kardeljevski socializem in da se bo ta uveljavil enkrat pozneje. Do konca je verjela v pravilnost ideje, da bo socializem uresničila neizogibna dialektika materializma. Takrat mi je tudi jasno rekla, da se bodo začele medjugoslovanske vojne; sam sem zmotno mislil, da bo Jugoslavija razpadla brez vojn.

### **17. O plemenitosti idej**

V zvezi s tem moramo razumeti, da ideje, ki jih lahko uveljavimo samo z nasiljem, ne morejo biti plemenite. Ideje, ki jih je treba uresničiti z nasiljem, so sicer slabe, niso pa neuresničljive; dejstvo je, da slabe ideje prav zato, ker so laže uresničljive, niso nikoli dokončno poražene ali zastarele. Mon(ote)isti namreč verujejo, da je dobro mogoče doseči z zlom; pravzaprav zlo v imenu Boga ali Ideje sploh ni zlo, ampak dobro. Spomnimo se teoloških razlag papeža Benedikta XVI. ali kardinala Franca Rodeta o tem, da je Bog upravičen do uporabe zla v svojem stvarstvu, da bi ljudi odvrnil od greha in spravil na Edino pravo pot. Kadar Bog s pomočjo takih posrednikov sporoča, kdaj naj uporabijo nasilje, se lahko zgodovina ponavlja samo kot stopnjevanje zla. V zahodni kulturi ni bilo dovoljeno ubijati kar tako, vedno pa je bilo dovoljeno ubijati v imenu višjih, metafizičnih ciljev, ki jih teološko in akademsko (ne)izobraženstvo vseh nazorov imenuje potreba po presežnem.

### **18. O misljivosti ali spoznavnosti človeškega**

Vse, o čemer moramo "misliti", in vse, s čimer si pri tem pomagamo, kaže na to, da človeška *episteme* deluje kot vezna posoda. Vse človeško je misljivo; na primer zveza med teološko/idejno zgradbo mon(ote)izmov in nasilno izvedbo teh idej; (raz)misljiva je tudi zveza med inkvizicijo, NKVD in gestapom; misljiv je skupni temelj sežiganja ljudi na grmadi, ubijanje Judov in slovenskih domobrancev po vojni; tako kot so misljivi razlogi za desetletja prikrivanja

---

<sup>8</sup>Tine Hribar, Ubijalska ideja komunizma in katoliška akcija, Delo, Sobotna priloga str. 34–36, 10. oktober 2009, Ljubljana).

komunističnih morišč v Sloveniji, so misljivi tudi razlogi za desetletja prikri-  
vanja pedofilije katoliškega klera, ki je bilo naloga kardinala Ratzingerja.

Misliti je treba, ker drugega nimamo. Misliti, kaj smo drug drugemu  
sposobni narediti, koliko intelektualne in organizacijske energije namenja-  
mo temu in kako zelo smo prepričani, da je to tudi prav. Misliti moramo  
s pomočjo vsega, kar imamo na voljo; ob pomoči Picassove Guernice,  
slike Zorana Mušiča Nismo poslednji, pesmi Desanke Maksimović o  
maščevalnem nacističnem umoru sedem tisoč dijakov v Kragujevcu; misliti  
s pomočjo pisanja Solženicina, Havla, Hrabala, Kocbeka; misliti ob filmu  
Katyn Andrzeja Wajde; misliti ob pričevanju preživelih iz Kočevskega roga  
in Srebrenice; premišljevat skupaj s Spomenko Hribar o slovenski spravi  
kot najtežji nalogi, saj misliti preteklost ni samo opisovanje preteklosti. Mi-  
sliti lingvistiko mon(ote)izmov z različnimi imeni in istimi cilji podrejanja  
in uničenja drugačnega. Misliti vse človeško s pomočjo filozofov, umetni-  
kov, teologov, mitologov in celo znanstvenikov. "Znanstveni" proizvodi,  
namenjeni samo uničevanju človeka, vsaj meni kažejo, da tudi znanost  
misli, čeprav fenomenolog Martin Heidegger pravi, da ne. Znanstveniki,  
tako kot vsi drugi ustvarjalci, namreč niso brez vrednot tudi takrat, kadar  
so sami pri sebi prepričani, da samo izvršujejo naročila.

### Sklep

Moderna, ki je nosilka zahodne svobode, ni sovražnica vere in vernikov,  
kritična pa je do poklicnega cerkvenega klera, ki se zaradi svojih resničnih  
potreb tako zanima za *materialia*, da nima energije za *spiritualia* (k temu  
pa sodi vera). Prazne cerkve zato ne pomenijo upada vere, ampak kritiko  
pohlepnih. Dobro, da redki med njimi pravijo, da je treba kristusovsko  
delovati in ne samo pridigati. "Sekularna družba hoče videti, ne poslušati,"  
je kleru sporočil praški nadškof, kardinal Miloslav Vlk, ob obisku papeža  
Benedikta XVI. septembra 2009.

Veri in vernikom škodi, da je cerkev proti zahodni svobodi, ki je največja  
iznajdba zahodne civilizacije, saj omogoča dobro življenje različnim. In  
dokler je proti svobodi, je tudi marginalizacija cerkve – njena ločitev od  
države, politike in prostora republike – nujna. Morda ima krščanstvo res  
odgovore na vprašanje, kako lahko različni žive skupaj, cerkev jih nima.  
Njen dvatisočletni obstoj dokazuje, da služi resničnim človeškim potre-  
bam, vendar ne potrebi po svobodi.